

(OCP 38 fasc. 1/1972), Les prières presbyterales des Petites Heures dans l'ancien Euchologe byzantin (OCP 39 fasc. I, 1973), Les prières presbyterales de la PANNYCHIS de l'ancien Euchologe byzantin et la PANIKHIDA des defunt (OCP 40 fasc. II, 1974. i 41 fasc. I, 1975).

Otac Mihail Arranc oštromno i uvjerljivo raščlanjuje bizantinske molitve u njihovu povijesnom i biblijsko-liturgijskom kontekstu. Djelo će bez sumnje biti od velike koristi svima koji se bave liturgijom, a posebno onima koji se bave pitanjima istočne liturgije i istočne teologije naprosto. Jasno, ovo je djelo prijeko potrebno našoj kršćanskoj subraći, pravoslavnima, i njihovim bibliotekama.

Adalbert REBIĆ

WALTER KASPER, DER GOTT JESU CHRISTI, Grünewald-Verlag, Mainz 1982. Stranica 406, DM 48.

Pitanje Boga je temeljno pitanje u teologiji. Walter Kasper, poznati teolog i plodni pisac, želi ovom knjigom *Der Gott Jesu Christi* postaviti pitanje Boga u središte današnjeg teološkog istraživanja. Istina, danas se na teološkom knjižnom tržištu pojavljuju mnoge knjige koje raspravljaju pitanje Boga, ali najčešće u vezi sa suvremenim ateizmom. Pisac želi ponovno raspraviti upravo kršćansko shvaćanje Boga, Boga Isusa Krista, trojstvenog Boga. Nije dovoljno pisati o Bogu samo iz defenzivnih odnosno apologetskih pozicija. Treba sve više pozitivno iznositi i tumačiti što je Bog po objavi Isusa Krista, po kršćanskom shvaćanju. Pisac toliko inzistira na isповijesti u Trojedinoga Boga da smatra da je to ključ za cijelu teologiju, gramatika sve naše kršćanske teologije.

U svome izlaganju pisac se stalno vraća nauci starokršćanskih pisaca, otaca (patres — patrologija). Od njih je naučio misliti, misliti svojom pameću, i poštivati predaju. Razmišljanje i predaja (spekulacija i tradicija) su danas i u teologiji postali problematični. A bez njih se ne može. Bez spekulacije i tradicije nema zdrave teologije. Suvremena teologija treba biti više nego ikada ranije znanstveno potkovanana, da bi zadovoljila pastoralne potrebe. Crkvenost, znanstvenost i otvorenost prema

našem vremenu tri su značajke tübingerške škole iz koje je proizašla ova knjiga i u kojoj autor Kasper već godinama djeluje kao profesor teologije. Knjiga *Der Gott Jesu Christi* napisana je prvenstveno za studente teologije, za svećenike i za laike. Danas ima sve više onih koji se zanimaju za pitanje Boga a ne pripadaju Crkvi. I za njih je napisana ta knjiga, da bi naime čitajući ovu studiozno napisanu knjigu mogli saznati kako kršćani shvaćaju Boga, što oni o njemu govore i propovijedaju.

Knjiga ima tri dijela: I. Pitanje Boga danas (13—170); II. Isusova poruka o Bogu (171—284) i III. Otajstvo trojstvenog Boga (285—383).

U *prvom* dijelu raspravlja o problemu Boga, o ateističkom nijekanju opstojnosti Božje, o iskustvu Boga te o spoznaji Boga kroz vjeru. U *drugom* dijelu iznosi poruku Isusa Krista o Bogu. Najprije raspravlja o Isusovoj objavi Boga kao Oca pa poseže za idejom Boga kao Oca u povijesti raznih religija a najviše se zadržava kod starozavjetne i novozavjetne objave Boga kao Oca. Pokazuje kako je ranokršćanska teologija shvatila i naučavala nauku o Bogu kao Ocu. Dobar dio pažnje posvećuje i teološkom razumijevanju bitka Božjeg. S time u vezi poseže za zapadnjačkom metafizikom i suvremenom filozofijom slobode.

Posebno, *drugo* poglavlje posvetio je razmišljanju o Isusu Kristu kao Sinu Božjemu. Najprije razlaže značenje tog pitanja u kontekstu povijesti spasenja općenito i povijesti spasenja kako ju je propovijedao i živio sam Isus Krist. Da bi Isusa Krista svestrano razumio, poseže za starozavjetnim mesijanskim proročanstvima i za samim Isusovim izjavama o sebi (nastup i propovijedanje Isusa Krista). U tom kontekstu raspravlja o kristologiji kao kristologiji Sina. U tome je Kasper stručnjak. Ta 1974. godine izdao je knjigu *Die Christologie*.

Posebno poglavlje, dakako, posvetio je i tumačenju nauke o Duhu Svetome. Govori o problemu i o potrebi teologije Duha Svetog danas. U zadnje vrijeme u kršćanskoj teologiji ponovno oživio interes za djelovanje Duha Svetoga. Inače je interes za Duhom Svetim u kršćanstvu bio kroz mnoga stoljeća gotovo na nuli. Zato je danas doista potrebno temeljito razlagati kršćansku nauku o Duhu Svetome. Kasper razlaže kršćansku poruku o Bogu kao Duhu koji podjeljuje život, o Duhu Božjem u stvaranju, u povijesti spasenja i o Duhu Sveto-

me kao osobi. Iznoseći nauku o Duhu Svetome ukazao je i na razlike koje postoje u istočnoj i zapadnoj teologiji i dao nove poticaje za zaokruženu teologiju Duha Svetoga.

U *trećem* dijelu raspravlja crkvenu nauku Trojstvenog Boga. U tom kontekstu najprije iznosi neke podatke iz povijesti religija i iz filozofije. Zatim poseže za starozavjetnom objavom o jednom jedinom Bogu, živom Bogu, osobnom Bogu... da bi došao do novozavjetne objave Boga upravo kao *trojstvene* objave Boga (Bog se objavljuje po Isusu Kristu u Duhu Svetome). Biblijskim podacima dodaje teološki i povijesnoodgmatki razvoj nauke o Trojstvenom Bogu u kršćanstvu.

U posebnom poglavlju dublje izlaže nauku o Trojstvenom Bogu. Govori o trojstvu kao središnjem otajstvu naše vjere. Iznosi i tumači slike i usporedbe pomoću kojih se u Bibliji Bog objavljuje kao trojstveno biće. Zatim iznosi i tumači temeljne teološke pojmove trojstvene nauke, klasične pojmove i govor o Bogu kao o trim osobama.

Djelo zaključuje tvrdnjom da je nauka o Trojstvenom Bogu odgovor na suvremeni ateizam. Suvremeni ateizam ne može se pobijediti apologetskim tvrdnjama o opstojnosti Boga i o njegovoj nužnosti, nego samo odlučnim svjedočenjem o živome Bogu, Bogu povijesti, Bogu koji se po Isusu Kristu u Duhu Svetome otvorio i objavio čovječanstvu. A Bog Isusa Krista, dakle, Bog koji se objavljuje po Isusu Kristu u Duhu Svetome, konačno je i eshatološko određenje neodređene otvorenosti čovjekove. Stoga je vjera u Trojstvenog Boga danas kršćanski odgovor suvremenom ateizmu. Zato bi naviještanju Trojstvenog Boga danas trebalo i u pastoralu dati veliko značenje. Samo ozbiljno svjedočenje Trojstvenog Boga, Boga koji se po Isusu Kristu u Duhu Svetome *slobodno* otvorio čovjeku i ponudio mu se kao Otac i brat, daje suvremenu čovječanstvu mogućnosti da se dalje razvija u slobodi i u međusobnom poštivanju ljudske osobnosti.

Adalbert REBIĆ

CELESTIN TOMIĆ, IZLAZAK. Knjige: Izlazak, Levitski zakonik, Brojevi, Ponovljeni zakon. Zagreb 1979. Stranica 415.

Ovo je treća knjiga u nizu Tomičeve velike *Povijesti spasenja* Staroga zavjeta. U njoj je

obrađena središnja etapa povijesti spasenja starozavjetnog naroda, izlazak iz egipatskog sužanjstva i sklapanje saveza (a sa savezom su u vezi sz. zakoni i uredbe). Knjiga je vrlo opsežna: detaljno obrađuje pojedine teme ovog tako važnog razdoblja cijelog Starog zavjeta. Knjiga ima 415 stranica. Ima predgovor (5–11), uvod (13–53), tri glavna dijela: Izlazak (57–170), Sklapanje Saveza na Sinaju (173–295), Od Sinaja do Moapskih poljana (299–389); pogovor (391–397), izbor iz bibliografije (398–400) i stvarno kazalo (401–405). Već po ovom izvanjskom i formalnom izgledu knjiga daje dojam cjelovite i detaljne obrade teme izlaska i saveza i događaja s time povezanih.

U drugoj knjizi objavljenoj pod naslovom *Praoći Izraela* pisac je obradio vrijeme izraelskih patrijarha Abrahama, Izaka i Jakova. U ovoj trećoj knjizi nastavlja opisivati događaje što ih Biblija SZ opisuje u knjigama Izlazak – Ponovljeni zakon. Između povijesti izraelskih patrijarha (vjer. 1750–1550) i izlaska Izraelaca iz Egipta prošla su gotovo četiri stoljeća. Političko lice *Plodnog polumjeseca* posve se izmijenilo. Osobito se mnogo toga izmijenilo u Egiptu. Pisac pokušava (i uspijeva) rasvijetliti to razdoblje u uvodu knjige. Najprije ukratko prikazuje povijest Egipta a zatim izvore koji su mu poslužili za izlaganje ovih događaja (izlazak–savez–put Izraelaca po pustinjama): Knjiga Izlaska, Levitski zakonik, Brojevi i Ponovljeni zakon. U tom kontekstu obrađuje značenje izraelskih zakona i njihovu tradiciju. Tumači povijesnost Izlaska naglašavajući njegovo religiozno značenje i teološku poruku. Izlazak odnosno oslobođenje je Božji zahvat. Tako su ga shvatili već sz. proroci i tako interpretirali za slijedeća pokoljenja.

U prvom dijelu knjige (57–170. str.) pisac na temelju Knjige Izlaska tumači biblijski događaj oslobođenja Izraelaca iz egipatskog sužanjstva. Slijedi Knjigu Izlaska poglavlje po poglavlje, redak po redak i tumači ih i izlaže čitaocu, zaljubljen u Bibliju. Prijelaz preko Crvenog mora opisuje kao velik hvalospjev spasenja. Bog izbavlja i oslobađa svoj narod. Bog izlaska je Bog slobode, istinske, duhovne, nutarnje slobode.

U drugom dijelu obrađuje sklapanje saveza na Sinaju i sz. zakone (Izl 19–34 i Lev. zakonik; str. 173–295). Savez je središnja tema